

UDK: 323.26(497.5) "1945/1950"
949.71 "1945/1950"Izvorni znanstveni članak
Primitljeno: 17. 1. 2003.

Projugoslavenska protukomunistička gerila u Hrvatskoj nakon Drugoga svjetskog rata

ZDENKO RADELIC

Hrvatski institut za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Na temelju prikaza djelovanja jugoslavenskih protukomunističkih gerilskih snaga u Hrvatskoj nakon završetka Drugoga svjetskog rata 1945., autor upozorava na mnogobrojne probleme koji prate takva i slična istraživanja. Jedini izvori dostupni istraživačima dokumenti su jedne od strana u sukobu, tj. dokumenti Službe državne sigurnosti DFJ/FNRJ, čija jednostranost i površnost otežava ne samo rekonstrukciju događaja, nego i nepristranu ocjenu jugoslavenskih, četničkih i drugih protukomunističkih gerilskih skupina u Hrvatskoj. Bez obzira na ubrzan pad utjecaja i broja pobunjenika, njihovo djelovanje može se pratiti sve do 1950. Nakon što je u godini dana nakon rata njihovo djelovanje skoro potpuno splasnulo, potkraj 40-ih godina javile su se skupine čije su pripadnike na oružanu borbu motivirale uglavnom komunističke mjere u agraru, iako njihovo nezadovoljstvo zbog socijalnih prilika nije bilo u potpunosti lišeno ni utjecaja velikosrpske ideologije. Fondovi Službe državne sigurnosti, na kojima autor temelji svoj rad, čuvaju se u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu.

Glavne riječi: protukomunistička gerila, četnici, Hrvatska 1945.-1950.

Uvod

O djelovanju jugoslavenskih protukomunističkih gerilskih snaga u Hrvatskoj nakon Drugog svjetskog rata, njihovoj organizaciji, političkim ciljevima, načinu djelovanja i brojnosti, zainteresirani čitatelj mogao je saznati samo na temelju onih radova koji su bili posvećeni antikomunističkim pokretima u svim područjima Jugoslavije ili pretežno razdoblju do 1945. u kojima su poslijeratni događaji tek usput spomenuti. Neki autori, poput Dodera, Radulovića i Rebića, koji su istraživali poslijeratno razdoblje, bili su uglavnom bivši suradnici Službe državne sigurnosti (SDS) Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ) s mogućnošću uvida u tada javnosti nedostupne arhive spomenute službe.¹ U svojoj knjizi *Križari: gerila u*

¹ Milo BOŠKOVIĆ, *Šesta kolona. Nastanak, organizacija i delovanje antijugoslavenske fašističke emigracije*, Zagreb, Novi Sad 1985.; Milenko DODER, *Jugoslavenska neprijateljska emigracija*, Zagreb 1989.; Fikreta JELIĆ BUTIĆ, *Četnici u Hrvatskoj*, Zagreb 1986.; Marko LOPUŠINA, *Ubij bližnjega svog. Jugoslavenska tajna policija 1945/1995.*, Beograd 1996.; Mićo

Hrvatskoj 1945.-1950. pokušao sam ujediniti dosadašnje spoznaje o naslovljenoj temi s rezultatima osobnih istraživanja na spomenutim fondovima hrvatskog dijela SDS-a, koji su od ranih devedesetih dostupne istraživačima u Hrvatskom državnom arhivu (HDA).² Ovaj rad velikim dijelom proizlazi iz rezultata objavljenih u toj knjizi.

U radu na ovoj temi istraživača čekaju bezbrojne prepreke. One su posljedica neistraženosti teme, ali isto tako i činjenice da su jedini izvor dokumenti SDS-a, službe zadužene za uništenje projugoslavenskih protukomunističkih snaga.³ U HDA mogu se na prste jedne ruke izbrojiti dokumenti koji su nastali u redovima protuvladinih projugoslavenskih snaga ili su, pak, nastali kao prijepis izvornih dokumenata za potrebe izvješća službe sigurnosti. Iako u svakom istraživanju utvrđivanju vjerodostojnosti treba posvetiti dužnu pažnju, u ovom slučaju i nakon pomnih analiza ostat će mnogo otvorenih pitanja. Očito je da će tek buduće detaljnije obrade povijesti manjih sredina moći prevladati dvojbenu vrijednost dostupnih dokumenata. Važnu ulogu u tome imat će poznavanje osobnih sudbina sudionika događaja i manjih sredina, u čemu će neprocjenjivu ulogu imati povjesničari koji se bave lokalnom poviješću užih regija ili naselja, kao i svjedoci tadašnjih događaja.

Da bih opisao teškoće u istraživanju, a ujedno i objasnio sadržaj teme, zadržat ću se na analizi nekoliko problema. Njihovo objašnjenje ujedno je i uvod u problematiku. Koji naziv je najprimjereniji i zajednički raznolikim skupinama za koje se uvriježio naziv četničke skupine? S obzirom na skućeni prostor, ali i na činjenicu da ima previše nepoznanica, koje zahtijevaju pomniji uvid u problematiku građanskog rata 1941.-1945. na tlu Hrvatske, ali i drugih područja nekadašnje Jugoslavije, zadržat ću se samo na izvornom materijalu iz 1945. i kasnijim izvješćima. Naime, pretpostavljam da se odgovor može naći i u drugoj polovici 40-ih, bez vraćanja na prethodno ratno razdoblje, koji bi zahtijevao dodatni napor i bolje poznavanje dokumenata i literature.

MEDIĆ, Obavještajna služba na području Like i osvrt na vojnoobavještajnu službu u jedan-aestom korpusu, u: *Četvrta godina Narodnooslobodilačkog rata na području Karlovca, Korduna, Like, Pokuplja i Žumberka*, Zbornik 11, Karlovac, Historijski arhiv u Karlovcu, 1981., 793.-837; Branko PETRANOVIĆ, *Političke i pravne prilike za vreme Privremene vlade DFJ*, Beograd 1964.; ISTI, *Revolucija i kontrarevolucija u Jugoslaviji (1941-1945)*, knjiga druga, Beograd 1983.; Dušan PLENČA, *Kninska vremena 1850.-1946.*, Knin, Drniš, Bukovica, Ravni kotari, Zagreb 1986.; Jovo POPOVIĆ, Marko LOLIĆ, Branko LATAS, *Pop izdaje*, Zagreb 1988.; Mato RADULOVIĆ, *Krug se zatvorio na tromeđi*, Zagreb 1965.; ISTI, *Poslednje odmetničke grupe*, tiskano kao rukopis, Beograd, Biblioteka SSUP, 1963.; Aleksandar RANKOVIĆ, *Izabrani govori i članci*, Zagreb 1951.; Đuro REBIĆ, *Špijuni, diverzanti, teroristi - ostaci kontrarevolucije*, Zagreb; Đorđe LIČINA, *Put za gubilište*, Zagreb 1985.; Aleksandar VOJINOVIĆ, "Kako se razvijala naša Služba sigurnosti", *Start*, Zagreb, 19. V. - 30. VI. 1984.

² Zdenko RADELIĆ, *Križari: gerila u Hrvatskoj 1945.-1950.*, Zagreb, Hrvatski institut za povijest, Dom i svijet, 2002.

³ HDA, RSUP SRH, SDS, 015-9, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Čakovec, 11. 12. 1961.; isto, 015-10, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Daruvar; isto, 015-11, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Dubrovnik; isto, 015-12, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Gospić; isto, 015-13, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Karlovac; isto, 015-15, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Križevci; isto, 015-18, Rekonstrukcija banditizma

Naime, iako je u prethodnom petogodišnjem razdoblju razriješeno pitanje pobjednika, sve su poražene snage, bez obzira na njihovu stvarnu moć, i dalje ostale prisutne na prostoru Hrvatske, što omogućuje da njihovo upoznavanje bez posebnoga istraživanja ratnih događaja pruži dovoljno materijala za neke zaključke. Na početku želim samo naznačiti problem oko naziva i upozoriti da naziv *četnici* sužava mogućnost točnijeg sagledavanja problema, barem u onom smislu koji se pod tim pojmom najčešće podrazumijeva u stručnim historiografskim krugovima i javnosti općenito.

Manje-više uvriježeno je da se pod nazivom četnici obuhvaćaju velikosrpske snage koje žele obnoviti Kraljevinu Jugoslaviju s dinastijom Karađorđevića i s prevlašću srpskih interesa. Centralistička i unitaristička Jugoslavija i Velika Srbija dva su moguća vida rješenja srpskog nacionalnog pitanja u jednoj državi, od kojih je Velika Srbija bilo ekstremnije rješenje u odnosu na druge nacionalnosti. No, konačni oblik države ovisio je o trenutnim unutarnjim i vanjskopolitičkim odnosima, ali nije bio od presudnog značenja, kao što je to bilo teritorijalno ujedinjenje svih Srba. Međutim, preširoka uporaba pojma četnik obuhvaća često i one snage koje s velikosrpsvom nemaju nikakve ili, barem, ne izravne veze.⁴ Takva je npr. većina slovenskih protukomunističkih snaga, ali i, doduše neznatni ali ipak prisutni, hrvatski protukomunistički jugoslavenski nacionalisti, napose oni u pograničnim područjima Međimurja ili u Dalmaciji. Zato sam u naslovu naglasio da je riječ o projugoslavenskim protukomunističkim snagama, jer držim da je taj naziv primjereniji i mnogo širi te obuhvatniji. Ako je najuži mogući pojam, koji obuhvaća sve snage kojima je zajedničko to da se bore za obnovu Kraljevine Jugoslavije - a razlikuju se u mišljenju o njezinu unutarnjem uređenju, kao i po nacionalnoj pripadnosti - upravo taj naziv, dakle projugoslavenske protukomunističke snage, preostaje mi da objasnim njihove različite nazive koji su bili u uporabi nakon Drugoga svjetskog rata.

Najčešći naziv za spomenute snage bio je, dakako, četnici. Zasad je nemoguće ustvrditi preciznije granice i posebnosti pojedinih hrvatskih područja, ali može se konstatirati da komunistička vlast, a o njezinim dokumentima je riječ, ne dvoji o njihovoj uporabi kada govori o projugoslavenskoj protukomunističkoj gerili među Srbima, najviše na prostoru Dalmacije i Like, ali i ostalih područja Hrvatske, gdje je prisutno srpsko stanovništvo. No, pri označavanju skupina čiji pripadnici nisu Srbi, a takve su zabilježene u Međimurju, službenici jugoslavenske komunističke sigurnosne službe kole-

---

za bivši kotar Našice; isto, 015-19, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Nova Gradiška, 30. 12. 1961.; isto, 015-20, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Ogulin, 20. 2. 1962.; isto, 015-23, Aktivnost banditskih grupa na području kotara Sisak, 29. 8. 1962.; isto, 015-24, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Slavonski Brod; isto, 015-26, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Split, 31. 8. 1962.; isto, 015-27, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Šibenik, 16. 5. 1962.; isto, 015-29, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Vinkovci, 15. 2. 1962.; isto, 015-30, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Virovitica, 11. 2. 1961.; isto, 015-31, Rekonstrukcija banditizma za bivši kotar Zadar. U sljedećim bilješkama naslovi svih navedenih elaborata pojednostavljeni su, npr. Banditizam - Zadar.

⁴ O tome vidi: Aleksandar BAJT, *Bermanov dosje*, Ljubljana 1999.

baju se i ne govore o četnicima, nego, malo ublaženo, o osobama ili skupinama s "četničkim obilježjima".

U Dalmaciji je nazivlje najbogatije u cijeloj Hrvatskoj. Osim naziva četnici, bili su uobičajeni i nazivi škripari, kamišari te špiljari. No, važno je upozoriti da su se ti nazivi koristili za sve gerilske skupine, kako za ustaške tako i za četničke. Nije sasvim sigurno, ali je teško vjerovati da su spomenuta imena koristili i sami pripadnici organiziranih skupina, ali ih je, osim vlasti, tako nazivalo i stanovništvo. Zabilježeno je da su pristaše četnika u nekim mjestima u parolama pisanim po zidovima zgrada ravnopravno koristili oba naziva: i četnici i špiljari, npr. "živili špiljari", "živili četnici".⁵ U dinarskim predjelima Hrvatske udbaši u svojim izvješćima razlikuju špiljare-ustaše od špiljara-četnika. Ako zanemarimo one koji su se ujedinjavali u skupine s jedinim ciljem da sačuvaju svoje živote, s velikom se sigurnošću može pretpostaviti da su organizirane skupine koristile upravo one nazive koji su najjasnije otkrivali njihove političke i vojne ciljeve. Zato je teško vjerovati da bi takvi nazivi, pogodni za pridobivanje pristaša i širenje pokreta, mogli biti škripari, špiljari ili kamišari. Jako regionalno obilježje spomenutih naziva, kao i činjenica da su stanovništvo i vlast tako nazivali i križare, borce za obnovu samostalne hrvatske države, pruža dosta čvrstu podlogu pretpostavci da su četničke skupine vjerojatno najviše koristile tradicionalne prijeratne ili ratne četničke nazive ili, pak, formacijske nazive jedinica vojske Kraljevine Jugoslavije. Nažalost, zabilježeno je tek nekoliko takvih naziva, koji su sadržavali naziv za vojnu formaciju, poput brigade i odreda, često uz neki lokalni zemljopisni pojam, kao i pridjev četnički ili jugoslavenski, npr. Slavonska četnička brigada, Jurišni odred Zmajevac, odred Tromeda.⁶

Međutim, treba upozoriti i na široko rasprostranjen naziv *križari*. Njime su se koristili, kao što sam već spomenuo, oni koji su se borili za samostalnu Hrvatsku. Taj je naziv, kao i korištenje simbola križa, imao sasvim jasnu poruku: da je riječ o hrvatskim protukomunističkim snagama koje se bore protiv komunista – ateista. Bivši ustaše i domobrani, a ponekad i njihovi mlađi sljedbenici, kao i dezerteri iz Jugoslavenske armije, tu su poruku prenosili geslom *Za Hrvatsku i Krista - protiv komunista*. Geslo sadrži tri glavne riječi koje su trebale sugerirati bitne točke oružanog otpora hrvatskih križara: borbu protiv komunista, a za vjeru i za Hrvatsku.

Međutim, osim hrvatskih gerilskih skupina, koje su se borile za obnovu NDH, naziv križari koristile su i slovenske skupine, koje su u pravilu bile jugoslavenski opredijeljene. Osim toga, što je za našu temu važnije, na granici Slovenije i Hrvatske, u Prekmurju i Međimurju, djelovale su i mješovite hrvatsko-slovenske skupine, isto tako jugoslavenske orijentacije, koje su koristile isti naziv. Navest ću i primjer Antikomunističkog odbora Splita

⁵ HDA, OZN-a Hrvatske, k. 35, bez prvih i zadnjih stranica, datuma, pečata, potpisa. Očito je riječ o izvješću sa šibenskog područja i to iz razdoblja potkraj proljeća 1945.

⁶ HDA, Banditizam - Šibenik; HDA, Banditizam - Virovitica; HDA Banditizam - Zadar; HDA, JT SRH, 421, k. 5, JT za okrug Liku, 18. 5. 1945.; isto, k. 4, JT za oblast Zagreb, Bilten 43., 1.-5. 12. 1950.; F. JELIĆ BUTIĆ, *Četnici u Hrvatskoj, n. dj.*, 233.; J. POPOVIĆ i dr., n. dj., 375., 376.

koji je koristio žig sa simbolom križa, a pozivao je građane da se odazovu u križare u borbu protiv komunista i za spas Hrvatske, Slovenije i Srbije, iz čega jasno proizlazi njegova politička i ideološka opredijeljenost.⁷ Iako dokumenti pružaju malo podataka, ipak se može pretpostaviti da su projugoslavenske skupine, sastavljene od Hrvata i Slovenaca, izbjegavale kompromitirani naziv četnici, znajući da je on većini Hrvata odbojan. Koristili su naziv *križari* koji im se činio najprihvatljivijim i s velikim mobilizatorskim učinkom, iako su taj naziv koristili i njihovi suparnici ustaški i domobranski gerilci.

S obzirom na činjenicu da su postojale razlike među projugoslavenskim i srpskim protukomunističkim snagama, što je ovisilo o njihovom nacionalnom sastavu, načinu i vremenu djelovanja te političkoj orijentaciji, pa i o tome u kojoj su se vojsci borili u ratu, u dijelu gdje govorim o konkretnim organiziranim skupinama podijeliti ću ih na tri grupe: 1. četničke skupine, za koje se podrazumijeva velikosrpstvo; 2. protukomunističke jugonacionalističke skupine uglavnom lojalne poretku Kraljevine Jugoslavije, često mješovitog nacionalnog sastava; i 3. pobunjeničke skupine uglavnom bivših partizana, većinom Srba koji su se, razočarani agrarnom politikom i odnosom vlasti prema seljacima, napose obveznim otkupom i seljačkim radnim zadrugama, oružanim sredstvima suprotstavili svojim bivšim suborcima i pokušavali pobuniti seljake.

Dakako, treba upozoriti da je vlast, kao i u slučaju križara, često lažno optuživala sve neistomišljenike najtežim optužbama, npr. svećenike Katoličke crkve i pripadnike Hrvatske seljačke stranke, da podupiru protukomunistički oružani otpor. To joj je omogućivalo da ih se riješi uporabom drastičnih metoda ili da lažnim optužbama prikrije svoje pogreške, koje su rezultirale pobunama. Pretpostavljam da se vlast i u slučaju Srba poslužila lažnim optužbama za četništvo, iako je, barem ponekad, bila riječ samo o političkim neistomišljenicima ili, pak, o nezadovoljstvu zbog komunističke politike. Zbog toga će tek daljnja istraživanja moći točnije odgovoriti na pitanje kakva je bila prava politička orijentacija mnogih skupina navedenih u ovom radu, ako su je uopće imali.

Što se tiče razdoblja koji u članku obuhvaćam, donja vremenska granica pomaknuta je u ratno vrijeme, znači prije 9. svibnja 1945. Moguće je govoriti o sukobu dviju suprotstavljenih gerilskih pokreta prije 1945. Diverzantske akcije, iznenadni prepadi i izbjegavanje frontalne borbe i inzistiranja na osvojenim područjima, organiziranost u malim jedinicama, zajedničke su komunističkom partizanskom pokretu, kao i četničkom. Ne ulazeći u tumačenja o utjecaju vojnih i političkih prilika na položaj pripadnika projugoslavenskih protukomunističkih snaga, napose nakon sporazuma Tito-Šubašić i smjene Draže Mihailovića, zadržat ću se samo na konstataciji da na njihovo djelovanje i stvarni položaj spomenute promjene i nisu imale presudni utjecaj. Oni koji su se odlučili boriti do kraja nisu imali veliku potrebu da analiziraju promjene koje nisu ovisile o njima, nastojeći se ovisno o svojoj snazi boriti se za određene ciljeve ili, pak, sačuvati goli život. Gornja vremenska granica je

⁷ HDA, CK SKH, VK, k. 134, Izvještaj MUP-a NRH, 25. 4. 1946.

kraj 40-ih, vrijeme kad je prestao bilo kakav oružani otpor. Ukratko, dokumenti i literatura omogućuju da se početak gerile smjesti u 1944., a kao krajnja gornja vremenska granica može se postaviti 1950.

Postavlja se pitanje zašto su projugoslavenske protukomunističke skupine, a najčešće je riječ o četničkim snagama, najviše na području Benkovca, Gračaca, Knina i Obrovca, manje u drugim krajevima Hrvatske, nastavile s otporom i nakon sloma glavnina četničkih snaga i povlačenja na Zapad? Na ovom stupnju istraživanja može se pretpostaviti da su uzroci toga dvojaki: čvrsti protukomunizam, lojalnost Kraljevini Jugoslaviji te izbjegavanje legalizacije zbog straha pred drastičnim kaznama nove vlasti. Mnogi su se opredijelili za oružani otpor sa sasvim određenim političkim programom, međutim, nemali broj je onih koji su se morali odmetnuti u šumu i ne prijaviti se komunističkim vlastima zbog straha za vlastiti život. Dakle, mnogi se nisu odmetnuli zbog njihova političkog opredjeljenja, bez obzira na to što je ono bilo najčešće protukomunističko, kao ni zbog želje za nastavak borbe, nego je bila presudna njihova borba za opstanak. Kao i u slučaju križara, mnogima je to bio jedini način da prežive ili, pak, da izbjegnute teške kazne, a sve u vjeri da je pitanje rata između demokratskog Zapada i komunističkog Istoka samo pitanje dana.

Isto tako treba naglasiti da je nemoguće povući jasnu granicu između skupina koje su se pridružile oružanoj borbi za određene političke ciljeve i kriminalnog odmetništva s ciljem pribavljanja materijalne koristi. Vlast, a i dio stanovništva, često je tvrdila da se pod izlikom oružane borbe zapravo kriju kriminalci. Zaista, mnogi gerilci, kako četnici tako i križari, organizirali su krađe, pljačke i prepade. Međutim, ono što ih razlikuje od kriminalnih bandi bilo je to da su takve akcije poduzimali da bi mogli preživjeti, a razbojništvo nije bio cilj njihova okupljanja. Dakako, to ne znači da nije bilo skupina koje su nastale na političkim temeljima, ali su se kasnije u borbi za opstanak kriminalizirale. Osim toga, kao i u slučaju križara, otimanje životnih potreptina institucijama sustava i pristašama komunističke vlasti tretiralo se kao kazna i ratni plijen, pa takav način borbe njezini sudionici, za razliku od vlasti i dijela stanovništva, nisu doživljavali kao kriminalno djelovanje.

Gotovo nerješiv problem je ustanoviti brojnost projugoslavenskih i protukomunističkih snaga u Hrvatskoj nakon 1945. Vjerojatno će i buduća istraživanja usmjerena na taj problem utvrditi tek njihov približan broj. Naime, u dokumentima ima više procjena nego što ima pouzdanih podataka, koji se, uostalom, često međusobno razlikuju. Konačno, u izvješćima nastalim u razdoblju borbe s gerilom, kao i u onima nastalim u kasnijim vremenima, nije točno definirano koga je zapravo vlast držala gerilcima, a koga samo njihovim pristašama. Najšira definicija uključivala bi aktivne gerilce, njihove pomagače ili jatake te bunkeraše ili skrivače. Možda je nepotrebno spominjati da takva široka definicija uključuje starce i mlađe maloljetnike, uglavnom članove obitelji gerilaca, koji su, zapravo, jedva sposobni potvrditi opravdanost takve definicije. Međutim, svako sužavanje definicije na aktivne gerilce, mora računati na njihovu neprestanu promjenjivost, napose u slučajevima kada

jataci ili bunkeraši postaju aktivni gerilci ili kada se aktivni gerilci prestaju aktivno boriti i počinju se skrivati.

Treba upozoriti i na problematičnost naziva skupina, ali i nepreciznost u vezi s osobnim podacima o njihovim pripadnicima. U elaboratima Uprave državne bezbjednosti ili sigurnosti (UDB) često su iskrivljeno ili potpuno pogrešno navedeni najosnovniji podaci. U nedostatku provjerljivog primjera na četničkoj strani, dovoljno je znati za mnogobrojne netočnosti i razlike u osobnim podacima za križare, od njihovih imena, mjesta rođenja do činova.⁸ Imenovanja skupina često su ovisila o slobodnim procjenama autora elaborata, napose o tome tko je bio njihov vođa ili najistaknutiji sudionik. Autorima izvješća ili elaborata bilo je gotovo nemoguće sa sigurnošću precizirati tko je vođa skupine, pa su to proizvoljno odredili. Osim toga, a to sam u svojoj knjizi prikazao u vezi s tobožnjom križarskom skupinom Martina Mesarova, služba sigurnosti ponekad je na temelju izmišljenih podataka u potpunosti iskonstruirala tobožnju skupinu ne bi li zatvorila ili smaknula političkog i ideološkog protivnika ili, pak, potencijalnog suparnika.⁹ Na taj je način komunistička vlast provodila prikrivenu revoluciju sve do prve nacionalizacije u prosincu 1946., koja je uz agrarnu reformu 1945. bila prva otvorena revolucionarna mjera, ali i kasnije. Naime, komunisti su svojim neistomišljenicima, protivnicima ili vlasnicima većih proizvodnih pogona i trgovina, dakle "klasnim neprijateljima", pod izlikom da su surađivali s "okupatorom i domaćim izdajnicima", oduzimali imovinu, a često i slobodu. Tek kada su takvim i sličnim mjerama te nacionalizacijom ostvareni bitni ciljevi komunističke vlasti, politika prikrivene revolucije je napuštena, ili je barem ublažena drastičnost njezina ostvarenja.

Kada se govori o gerili u Hrvatskoj, neizbježna je usporedba snage i utjecaja jugoslavenske gerile s križarskom gerilom. Mora se konstatirati da je jugoslavenska protukomunistička gerila mnogo manje značajna, u djelatnom i u brojčanom smislu. Isti zaključak vrijedi i u usporedbi tih snaga u Hrvatskoj s onima u Bosni i Hercegovini, gdje je njihova uloga bila mnogo veća, najviše zbog drukčije nacionalne strukture stanovništva i velikog broja Srba. Ostali zaključci i usporedbe morat će pričekati nove radove na tu temu u Bosni i Hercegovini, ali i na ostalim prostorima bivše Jugoslavije.

Što se stanja u Hrvatskoj tiče, može se zaključiti da četnici nisu predstavljali stvarnu opasnost za komunističku vlast. Stanje se nešto promijenilo tek potkraj 40-ih, kada se četništvo povezuje sa šovinističkim djelovanjem nekih bivših srpskih partizana i otporom nezadovoljnih seljaka protiv komunističkih mjera na selu. Međutim, ti su otpori, često nazivani bunama ili ustancima, a zapravo je jedina ozbiljnija prijetnja bila Cazinska buna, bili skršeni nesmiljenim oružanim odgovorom vlasti i sudskim progonima,

⁸ Ovom prilikom upućujem na usporedbu elaborata gospičke Udbe s pismima čitatelja glasilu *Vila Velebita*, iako se oni odnose isključivo na križare: HDA, Banditizam - Gospić; Marko MILETIĆ, Grupe oko Lovinca, istina o Prezidu, *Vila Velebita*, Zagreb, 24. 9. 1997.; Tko je likvidirao 'Smiljansku grupu', *Vila Velebita*, Zagreb, 24. 9. 1997.

⁹ Z. RADELIĆ, n. dj., 159-166.

ali i odustajanjem od nekih komunističkih mjera na selu početkom 1950. Seljačke pobune, koje su uglavnom otkrivene u vrijeme priprema, nisu organizirali pristaše komunističkog režima u Savezu Sovjetskih Socijalističkih Republika (SSSR), iako se javljaju baš u vrijeme sukoba jugoslavenskih komunističkih vlasti sa SSSR-om i međunarodnim Komunističkim informativnim biroem. No, sudjelovanje mnogih demobiliziranih partizana, policajaca, pripadnika Udbe i članova Komunističke partije (KP) uopće, činilo je takvu opasnost realnom. Zapravo, u kadrovskom smislu ti pokreti čine mješavinu različitih političkih i ideoloških struja među srpskim seljacima i državnim službenicima.

Nezadovoljstvo poslijeratnim stanjem utjecalo je na činjenicu da su se bivši srpski partizani u Hrvatskoj nakon 1945. često odmetali, zapravo, točnije rečeno, mnogo češće nego što je to bio slučaj u Hrvata. Zapravo je u Hrvata riječ o iznimkama, pred kraj rata mobiliziranim partizanima. Najviše je nezadovoljstvo među Srbima bilo izraženo na Kordunu i u Banovini, dakle u središtima masovnog partizanskog ustanka. Razlika među pojedinim hrvatskim regijama je očita: tamo gdje je četništvo u ratu bilo izrazito jako, npr. na području Gospića, Gračaca, Knina i Obrovca nema znakova pobuna, ali tamo gdje je partizanski pokret prevladao nad četničkim, napose na širem području Petrove i Zrinske gore, srpski se seljaci otvorenije protive agrarnim mjerama nove vlasti, poput prisilnog otkupa i seljačkih radnih zadruga. Nezadovoljni zbog teškoga gospodarskog stanja i pritiska na seljake, pobunjenici su se pozivali, iako ne uvijek otvoreno, na Kraljevinu Jugoslaviju vidjevši u nedavnoj prošlosti, iz perspektive poslijeratne nesigurnosti i općeg siromaštva, primjer boljeg života.

Nekima je sudjelovanje u borbi protiv NDH i njezinoj nacionalnoj isključivosti, bilo pokriće za vlastitu isključivost protiv svakog oblika hrvatske državnosti ili, pak, nacionalne ravnopravnosti. Mnogi primjeri osvete nad Hrvatima to dokazuju. S obzirom na službeni program nacionalne ravnopravnosti, koji je najjasnije izražen kroz federalizaciju Jugoslavije i uvođenje načela samoopredjeljenja naroda, neki srpski demobilizirani borci okrenuli su se "reakcionarnim krugovima" koji su izjednačavali Hrvate s ustašama, a u ovima su, opet, vidjeli samo zločince s kojima se može nekažnjeno obračunavati. Stradanje Srba, njihov veliki ratni udio u NOP-u i neugašena velikosrpska ideja, činile su pogodno tlo za rađanje nezadovoljstva među njima, koje, ponekad, ni drastičan obračun komunističke vlasti s pristašama NDH, nije mogao smanjiti.

Jedno pitanje provlači se kroz gotovo sva izvješća organizacija KPH, a to je problem povratka izbjeglica iz Srbije, koje su se tamo sklonile pred progonima i ratnim neprilikama, i, sukladno tome, jačanje srpskog nacionalizma i mržnje prema Hrvatima. Primjeri takvog ponašanja zabilježeni su u mnogim krajevima Hrvatske gdje su živjeli zajedno Hrvati i Srbi. I u Banovini, Lici i Slavoniji na račun svih Hrvata širile su se optužbe za ustaštvo.¹⁰ U odnosu prema

¹⁰ HDA, CK SKH, Dopis CK KPH, 14. 7. 1945.; HDA, JT SRH, 421, k. 4, JT okruga Šibenik, 9. 7. 1945.; Ana VAZDAR, "Narodni front na području Slavonije u poratnim godinama", *Zbornik Historijskog instituta Slavonije i Baranje*, Slavonski Brod, 1981., 1., 71-145, 102.

poraženima ispreplitali su se komunistički radikalizam i srpski šovinizam, koji je rezultirao masovnim odmazdama. One su izvršene u mnogim mjestima, kao npr. u Županji, u Gradištu pokraj Županje, na području Donjih Andrijevac pokraj Slavenskog Broda, na području Zagreba, Bjelovara, Slavonske Požege, u Sibinju pokraj Slavenskog Broda i u Suhopolju pokraj Podravske Slatine.¹¹ Izvještavalo se i o nekim jedinicama Jugoslavenske armije koje su bile “zadone četništvom”.¹² I *Vjesnik*, glasilo Narodne fronte Hrvatske, u broju od 20. srpnja 1945. oštro je osudio šovinističke ispade među Srbima.¹³ Bez obzira na sve intervencije, o čemu je bilo govora na sjednicama CK KPH, gdje se upozoravalo na “zulum”, “srbovanje”, jačanje nacionalne mržnje, ubijanje Hrvata zarobljenika, ali i drugih Hrvata, nekontrolirana nasilja i ubojstva nastavljala su se i sljedećih mjeseci.¹⁴ Očito je bilo teško spriječiti revanšizam “pretežito srpskih komunista”.¹⁵ Velikosrpski šovinizam je “uzeo prilično jak zamah” i u kasnijem razdoblju, a njegovi predvodnici bili su pravoslavni popovi i povratnici iz progonstva u Srbiji, napose na područjima Banovine, Daruvara, Korduna, Like, Okučana, Osijeka i Vukovara.¹⁶

U mnogim izvješćima okružnih i kotarskih organizacija KPH rijetko se kada spominjao velikosrpski šovinizam u sjevernoj Dalmaciji, napose na području Knina. Pretpostavljam da su to pitanje partijski aktivisti apsolvirali samim prikazom stanja o djelovanju i utjecaju četnika, pa nisu ni držali nužnim posebno navoditi blaže oblike nacionalizma. No, čini mi se da je druga pretpostavka mnogo bitnija. Naime, srpski se šovinizam u toj blažoj varijanti, dakle ne oružanim napadima, nego prijetnjama Hrvatima i kritiziranjem tobožnjeg blagog odnosa vlasti prema pristašama NDH, nije ni mogao iskazivati zbog kompromitacije dijela ovdašnjeg stanovništva u suradnji s četnicima. Za razliku od Banovine i Korduna i drugih partizanskih krajeva, gdje je prikriveno velikosrpstvo moglo nastupati na temelju zasluga mnogih pojedinaca ili čitavih naselja zbog sudjelovanja u NOP-u, u ovom dijelu Hrvatske pozivanja na ratne zasluge nije moglo biti.

¹¹ HDA, CK SKH, sjednica CK KPH, 6. 7. 1945.; isto, sjednica CK KPH 13. 7. 1945.; isto, sjednica CK KPH, 18. 7. 1945.; isto, sjednica CK KPH, 26. 7. 1945.; isto, depeša CK KPH, 16. 11. 1945.; isto, depeša CK KPJ, 20. 11. 1945.; isto, 1. savjetovanje OZN-e za Hrvatsku, 1945.; isto, JT SRH, 421, k. 4, JT okruga Nova Gradiška, 30. 7. 1945.; isto, CK SKH, VK, k. 134, Izvještaj MUP-a NRH, 10. 7. 1945.; Josip JURČEVIĆ, *Represivnost jugoslavenskog sustava u Hrvatskoj 1945. godine*, Disertacija, Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet u Zagrebu, 2000., 309; Mirko ŠARAČEVIĆ, *Strava travanjske noći i život zaslužnog borca*, *Glasnik HDZ*, Zagreb, 20. 7. 1990.; Kaja PEREKOVIĆ, *Pogled unatrag: Pismo Andriji Hebrangu*, *Politički zatvorenik*, Zagreb, 2000., 102., 21-23; Nada KISIĆ KOLANOVIĆ, *Hebrang. Iluzije i otrežnjenja*, Zagreb 1996., 146., 147.

¹² Josip GRBELJA, *Partija i 'križari'. O stradanju i raseljavanju Hrvata u Lici 1945.-1946.*, *Večernji list*, 11. 3. - 23. 3. 1996., 13. 3. 1996.

¹³ Vidi u: Ante BELJO, *Yu-genocid, Bleiburg, Križni put, Udba*, 2. prošireno izdanje, Zagreb - Toronto 1990.

¹⁴ HDA, CK SKH, inv. br. 2372, Izvještaj OK KPH Bjelovar, 11. 4. 1947.; HDA, JT SRH, 421, k. 8, JT okruga Bjelovar, 2. 7. 1947. HDA, CK SKH, Savjetovanje sa sekretarima O. K. Gornje Hrvatske, 15. 12. 1945.

¹⁵ M. LOPUŠINA, n. dj., 55.

¹⁶ HDA, CK SKH, inv. br. 448, Izvještaj CK KPH, 27. 1. 1947.

Četničke skupine prevladavale su neposredno nakon rata u Dalmaciji, zapravo u zaleđu njezina sjevernog i srednjeg dijela, i Lici, a gotovo neprimjetne bile su na područjima srednje i sjeverne Hrvatske, napose Kordunu, Baniji, Podravini, Posavini i Slavoniji. Povlačenjem glavnine četničkih jedinica u Italiju i Austriju, opadanjem bojne moći onih koji su ostali na tlu Hrvatske, odlučnim postupcima vlasti, četništvo se svelo na djelovanje nekoliko skupina koje su zagorčavale spokoj novoj vlasti, ali i svakodnevni život stanovništva.

Jačanjem komunističkih mjera na selu, težište nemira prebacilo se s juga Hrvatske prema sjeveru, na Kordun i Banovinu. Može se tvrditi da su potkraj 40-ih komunističku vlast malo ili čak nimalo zabrinjavali povremeni oružani incidenti motivirani borbom za povratak dinastije Karadorđevića i rušenje komunističkog režima, ali da su u njezinim noćnim morama sve više nastupali sudionici otpora protiv radikalne agrarne politike. Međutim, odlučnost i nemilosrdnost u obračunu sa sudionicima takvih pokušaja, kao i promjena politike prema seljaku, rezultirali su smirivanjem stanja. Možda je, osim gospodarske štete, najbolji pokazatelj pada utjecaja KP podatak da se potkraj 40-ih i početkom 50-ih naglo povećao broj njegovih isključenih članova.¹⁷

Vlast je relativno brzo skršila srpsku protukomunističku gerilu, tako da je npr. u Dalmaciji u 1948. preostalo tek nekoliko pojedinaca koji su izvodili akcije isključivo zbog opskrbe hranom. Veći problem predstavljali su povremeni upadi četnika iz Hercegovine na pogranična područja Imotskog i Dubrovnika.¹⁸ Jedini podatak koji potvrđuje da su četnici bili aktivni još 1949., isto tako povezan je s njihovim djelovanjem uz granicu Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Trojica odmetnika iz Perne, nedaleko od Vrginmosta, nakon povezivanja s četnicima u Bosni i Hercegovini krenuli su u svibnju na Grmeč. Međutim, ubrzo su uhvaćeni i predani sudu.¹⁹

Preciznih podataka o ukupnom broju četnika u Hrvatskoj nakon rata nema. Djelomično mogu pomoći podaci za Liku. U prvim procjenama 1945. spominjalo se 350 četnika.²⁰ Udba je ustvrdila da je 1945., nakon "povlačenja neprijatelja" u Lici ostalo 63 četnika i 244 ustaša. Pretpostavljam da je znatna razlika u odnosu na prvospomenuti broj od 350 četnika ovisi od vremena procjenjivanja. Ako je tako, onda je 350 četnika bilo neposredno nakon rata, a 63 četnika, vjerojatno, na jesen 1945.²¹ U jednoj analizi o "oružanim bandama" iz jeseni 1945. spominje se da u Hrvatskoj u jesen 1945. nije bilo više od 70 četnika.²² Očito je projugoslavenska protukomunistička gerila, a napose četništvo, vrlo brzo splašnjavalo već 1945. No, i u kasnijim godinama povre-

¹⁷ Berislav JANDRIĆ, Pojave i oblici kažnjavanja članstva Komunističke partije Hrvatske (1945.-1952.) *Časopis za suvremenu povijest*, 1992., 1., 135-174, 170.

¹⁸ HDA, CK SKH, inv. br. 631, Izvještaj OK KPH za Dalmaciju, 2. 4. 1948.; isto, inv. br. 918, Izvještaj OK KPH za Dalmaciju, 18. 1. 1949.

¹⁹ HDA, JT SRH, 421, k. 2., Bilten JT oblasti Karlovac, 14. 6. 1949.

²⁰ HDA, JT SRH, 421, k. 5, JT za okrug Liku, 18. 5. 1945.

²¹ HDA, Banditizam - Gospić.

²² HDA, Izvještaj o oružanim bandama u Hrvatskoj, 25. 10. 1945.

meno su se pojavljivale četničke ili druge projugoslavenske protukomunističke skupine, ali njihov broj nikada nije dosegnoo spomenute brojke.

Četnici

Spomenuo sam da je teško razaznati nijanse koje razlikuju četničke snage od ostalih projugoslavenskih protukomunističkih snaga. Ipak, na temelju dostupnih podataka može se konstatirati da su četničke skupine, koje su bile za nastavak borbe za veliku Srbiju ili unitarnu Kraljevinu Jugoslaviju sa srpskom dinastijom i prilagođenu srpskim nacionalnim interesima, prevladavale. Možda, barem u nekim bitnim točkama, težnje četničkih skupina najbolje ilustriraju leci koji su raspačavani u srpnju 1946. u nekim selima Bukovice i Ravnih kotara u Dalmaciji. U lecima se veličaju srpstvo, Petar II. Karađorđević, kralj Jugoslavije, Gavriilo Princip, atentator na Ferdinanda Habsburškog, Draža Mihailović, general, ministar Kraljevine Jugoslavije i vođa četničkog pokreta, te Bogoljub Ilić, general i ministar Kraljevine Jugoslavije.²³

Planove o gerilskom ratu na području Knina još je u vrijeme rata izradio Momčilo Đujić, zapovjednik Dinarske četničke divizije, pripremajući se za saveznički proboj u Jugoslaviju. S obzirom na pobjedu partizanskog pokreta, nakon povlačenja četničkih snaga prema zapadu, na području s osloncem na Velebit i Kapelu, početkom 1945. ostalo je oko 260 četnika. Bili su podijeljeni na nekoliko skupina, a najutjecajniji zapovjednici bili su Đoko Marić, četnički vojvoda i zapovjednik iz Tiškovca pokraj Donjeg Lapca, njegov brat Momčilo Marić, "funkcionar u četnicima" iz Tiškovca pokraj Donjeg Lapca, i Obrad Bijanko. Imali su vezu s Dražom Mihailovićem, koji je Đoku Marića postavio za zapovjednika svih četničkih snaga uz granicu Like, Dalmacije i Bosne i za predstavnika Vrhovne komande. Isto tako mu je preporučio da izbjegava sukobe većih razmjera. Marić je imao zapovjedništvo na Kučinoj Kosi. Od drugih važnijih zapovjednika poznati su Brane Bogunović i Milorad Stegnajić, čije su skupine, kao i Bijankijeva, uništene već zimi i u proljeće 1945. Obrad Bijanki bio je žandarmerijski narednik i zapovjednik četničke brigade. Sa svojih 26 suradnika aktivirao se već početkom 1945. Kretali su se po Velebitu i povremeno prelazili u Liku. Najviše su se zadržavali oko Krupe. Osim što su sačekivali i orobljavali ljude te im otimali stoku, bili su "veoma aktivni" u pisanju i raspačavanju letaka. Jedinice KNOJ-a su ih u ožujku 1945. blokirale na Velebitu i poslije 18-dnevne borbe uhvatili. Tom prigodom Bijanko je izvršio samoubojstvo.²⁴

Ne samo da dokumenti o četnicima ne pružaju pouzdane podatke, nego su ti podaci često međusobno neusporedivi. U izvješćima s juga Hrvatske rijetko se točno precizira je li se određen podatak odnosi samo na Liku ili samo na Dalmaciju, a spominjanje dalmatinskih područja, kad se govori o Lici ili, pak, ličkih područja kad se govori o Dalmaciji, pridonosi dodatnoj zbrci. Ni podaci

²³ HDA, CK SKH, VK, k. 134, Izvještaj MUP-a NRH, 22. 8. 1946.

²⁴ HDA, JT SRH, 421, k. 5, JT za okrug Liku, 18. 5. 1945.; HDA, Banditizam – Šibenik; HDA, Banditizam - Zadar; *Slobodna Dalmacija*, glasilo JNOF Dalmacije, Split, 13. III. 1945., Zlikovca Obrada Bijanka stigla je zaslužena kazna; F. JELIĆ BUTIĆ, n. dj., 200, 227; M. MEDIĆ, n. dj., 1981., 793.-837., 812; D. PLENČA, n. dj., 514; J. POPOVIĆ i dr., n.dj., 375, 376.

iz literature nisu od veće pomoći. Izrazi poput "okolina Obrovca", dakle o kraju na području Dalmacije, u radu o stanju u Lici dodatno zbunjuju.²⁵ No, ako se zanemare nepreciznosti s obzirom na administrativnu podjelu, u prvim procjenama za Liku u svibnju 1945. spominjalo se da je tamo bilo približno 350 četnika. Najviše ih je bilo oko Gračaca i u Gackoj dolini, a bili su povezani s četnicima u Dalmaciji i Bosni.²⁶ S obzirom na navedeno, teško je reći uklapa li se broj od 100 četnika oko Golubića pokraj Obrovca ili 15 oko Medviđe u broj od 350 ili sve te brojeve treba zbrojiti, kako bismo dobili ukupan broj za područje Like i Dalmacije.²⁷ Nesumnjivo je samo to da su imali "prilično jaku podršku".²⁸

U svibnju 1945. posebno se isticao već spomenuti Đoko Marić s odredom od 60 ljudi. Štoviše, načelnik Ozne za Liku bio je uvjeren da se svi četnici nalaze pod Marićevim zapovjedništvom, iako je on djelovao na području Dalmacije. Ulazili su u sela i napadali aktiviste te otimali sitnu stoku s planinskih pašnjaka, a pogodovala im je činjenica da na tom području nije bilo operativnih jedinica. U jesen 1945. odred, koji je u međuvremenu spao na oko 40 četnika podijeljenih na manje skupine, se raspao. Djelovali su na području Gračaca, a povremeno i Knina oko sela Oton, Plavno i Radljevac, gdje su seljaci "listom bili uz četnički pokret", i u kotaru Lapac.²⁹ U rujnu 1945. vlasti su napale štab odreda na Kučinoj Kosi, a u borbama su mnogi njegovi borci stradali. Kasnije Marićevo svjedočanstvo u emigraciji da su napadi oko deset tisuća partizana na tisuću i petsto četnika trajali dva mjeseca treba uzeti s velikom rezervom. Broj četnika najvjerojatnije predstavlja puko pretjerivanje s promidžbenom namjerom.³⁰ Pretpostavljam da je riječ o tzv. akciji čišćenja manjih četničkih snaga razbijenih po skupinama, o čemu svjedoče i dostupni dokumenti SDS-a, a ne o frontalnom sukobu. U kasnu jesen 1946., nakon što je "veći broj pripadnika ove grupe likvidiran", Đ. Marić odlučio je napustiti zemlju i prebaciti se u Trst. Na Velebitu je ostavio jedan odred pod zapovjedništvom Laze Veselinovića, kao i manje skupine četnika.³¹ Skupina Momčila Marića uništena je u veljači 1946., kad je Marić bio likvidiran nedaleko od Otrića.³²

²⁵ M. MEDIĆ, n. dj., 812, 813, 834.

²⁶ HDA, JT SRH, 421, k. 5, JT za okrug Liku, 18. 5. 1945.; M. MEDIĆ, n. dj., 836.

²⁷ HDA, OZN-a za Hrvatsku, 30, k. 44, Oponomoćstvo OZN-e za kotar Benkovac, 15. 5. 1945.

²⁸ HDA, JT SRH, 421, k. 5, JT za okrug Liku, 26. 4. 1945.

²⁹ HDA, JT SRH, 421, k. 5, JT za okrug Liku, 18. 5. 1945.; HDA, Banditizam - Šibenik; J. POPOVIĆ i dr., *Pop izdaje*, n. dj., 376.; M. MEDIĆ, n. dj., 836.

³⁰ J. POPOVIĆ i dr., n. dj., 376.

³¹ HDA, JT SRH, 421, k. 5, JT za okrug Liku, 18. 5. 1945.; HDA, Izvještaj o oružanim bandama u Hrvatskoj, 25. 10. 1945.; HDA, Banditizam - Šibenik; J. POPOVIĆ i dr., n. dj., 376.

³² HDA, Pregled neprijateljske aktivnosti 1948.; HDA, Banditizam - Šibenik; HDA, Banditizam - Zadar; HDA, Banditizam - Gospić; HDA, CK SKH, VK, k. 135, Izvještaj OZN-e za Hrvatsku, 5. 2. 1946.; *Pali nepobedeći 1944-1964*, Beograd, Savezni odbor za proslavu dvadesete godišnjice Službe unutrašnje bezbednosti, bez. g. izd., 350.

Postupci koje je vlast poduzimala protiv križara i četnika u Lici bili su radikalni, a često je pogađala sve stanovnike bez obzira na nacionalnost, Hrvate i Srbe. Jedna od radikalnijih metoda bila je metoda iseljavanja stanovništva npr. na području Donjeg Lapca, Gospića, Gračaca i Plaškog. Među krajevima iz kojih je prisilno iseljavano srpsko stanovništvo, da bi četnici ostali bez potpore u hrani i drugim potrebštinama, spominjala su se sela gospičkog i gračačkog kotara kao što su Đekića Glavice, Kukuljica, Medak, Otrić, Pribudić, Rastičevo, Velike Popine i Vučipolje.³³ Međutim, još u lipnju 1945. zabilježeni su napadi na sela, kao što je to bio napad na Dobroselo.³⁴ O ozbiljnosti četničkih prijetnji svjedoči činjenica da su još u zimi 1946. organizirane akcije protiv njih. Prema ocjeni OK KPH Lika na području Lapca nalazio se "glavni dio četnika".³⁵

Malo je vijesti o četničkim skupinama u drugim dijelovima Hrvatske, napose u Posavini, Podravini i Slavoniji, gdje ni u ratu četnički pokret, kao što je već rečeno, nije bio razvijen. No, i na tim područjima bilo je akcija četničkih ili projugoslavenskih protukomunističkih jedinica.³⁶ Ilija Mataković, bivši partizan i pričuvni poručnik Jugoslavenske armije iz Cremušine pokraj Grubišnog Polja, okupio je nekoliko "četnički orijentiranih" suradnika, koji su se odmetnuli nakon izlaska iz vojske potkraj 1945. očekujući dolazak Britanaca. Djelovali su na području Grubišnog Polja, a glavna uporišta imali su u Gakovu, Velikoj Barni i Velikoj Peratovici. U selima Cremušina, Donja Kovačica, Grbavac, Mala Barna, Velika Peratovica, Veliki Zdenci, Velika Zrinska 1946. su provaljivali u poljoprivredne zadruge, pošte, gostionice, kod demobiliziranih boraca i imućnih seljaka. Ubili su nekoliko komunističkih aktivista iz Velike Peratovice i Velike Zrinske, te provalili u zadruge i druge javne institucije, poput pošte, gostionice i dućane, ali i u privatne kuće demobiliziranih časnika JA u Cremušini, Donjoj Kovačici, Grbavcu, Maloj Barni, Velikoj Peratovici i Velikim Zdencima. Glavnina skupine uništena je u studenome 1946. kad je uhvaćen Mataković, koji je kasnije osuđen na smrt.³⁷

U Slavoniji je bilo nekoliko skupina koje su izazvale veću zabrinutost vlasti. Pet ili šest članova skupine Nikole Forkape, koja je djelovala na planini Motajici u Bosni, u kotaru Bosanski Brod, prebacivalo se 1945. u Hrvatsku povremeno. Imali su utjecaj na Srbe na području Slavonskog Broda u selima Ciglenik, Lužani, Malino, Slavonski Kobaš i Stari Slatinik, kao i u nekim selima kotara Nova Gradiška. Međutim, unatoč tome što je "navodno" potkraj 1945. ili početkom 1946. skupina razbijena, a njezinih 30 pripadnika zajedno s

³³ HDA, 1. savjetovanje OZN-e za Hrvatsku, 1945.; HDA, Banditizam - Gospić; J. GRBELJA, Partija i 'križari' ..., n. dj.

³⁴ HDA, JT SRH, 421, k. 5, JT za okrug Liku, 15. 6. 1945.

³⁵ HDA, CK SKH, Izvještaj OK KPH Lika, 2. 2. 1946.

³⁶ HDA, CK SKH, VK, k. 135, Izvještaj OZN-e za Hrvatsku, 3. 1. 1946.; HDA, Pregled neprijateljske aktivnosti 1948.; HDA, Izvještaj o oružanim bandama u Hrvatskoj; HDA, 1. savjetovanje OZN-e za Hrvatsku, 1945.; *Pali nepobedeći*, n. dj., 202.; HDA, Izvještaj o oružanim bandama u Hrvatskoj, 25. 10. 1945.; *Slobodna Dalmacija*, 13. 2. 1946., Vojni sud u Dubrovniku osudio je 14 suradnika i pomagača četničkih bandi; A. VAZDAR, n. dj., 100., 102.

³⁷ HDA, Banditizam - Daruvar; HDA, Banditizam 1945.-1948., 17. 7. 1948.; HDA, CK SKH, VK, k. 134, Izvještaj MUP-a NRH, 23. 10., 18. i 23. 11. 1946.

Forkapom provedeno u Sarajevo, neki su njezini pripadnici još početkom 1946. oko Slavanskog Kobaša otimali seljacima hranu i odjeću. Štoviše, ako je vjerovati dostupnim podacima, u studenome 1946. djelovali su oko Slavanskog Broda, Nove Gradiške i Slavonske Požege, a početkom 1947. zarobili su i svukli dva policajca iz Slavanskog Kobaša.³⁸ Skupina Laze Mišćevića iz Macuta pokraj Podravske Slatine imala je četiri pripadnika i suradničku mrežu u selima Bakić, Donja i Gornja Kusina, Kapinci, Macute i u Podravskoj Slatini, a bili su povezani i s policajcima postaje u Podravskoj Slatini. Mišćević je, pomoću ubačenog agenta u akciji Udbe Daruvar i jedinice KNOJ-a ubijen u lipnju 1946. u Bakiću.³⁹

Skupina Nikole Šepe iz Rajić Brda pokraj Vojnića osnovana je još za vrijeme rata. Šepa je još za vrijeme rata "pljačkao i terorizirao" stanovništvo na partizanskom području. Imao je vezu s Jocom Eremićem i drugim četnicima koji su dolazili povremeno na Kordun. Pomagali su mu neki službenici iz mjesnog odbora Vojnić. Okupio je, prema nepreciznim podacima, oko šest pripadnika, a djelovali su na području Karlovca, Vojnića i Vrginmosta, uglavnom provaljujući u zadruge i privatne kuće u Tušiloviću, Trupinjaku i Budačkoj Rijeci. Skupina je uništena u jesen 1946. kad su ubijeni Šepa i nekoliko preostalih pripadnika. Među 40 ljudi, koji su bili uhićeni zbog veze s njima, devet ih je strijeljano "kratkim postupkom".⁴⁰

Skupina Sime Marčetić Vugonje, četnika iz Zrmanje pokraj Gračaca, osnovana je od 14 četnika koji su imali među Srbima "prilichnu podršku", napose oko Ervenika pokraj Knina. Djelovali su na Velebitu, na području Gračaca, Obrovca i Knina, napose oko Ervenika i Medakovića. Skupina je razbijena već 1945. Međutim, i bitno smanjenog broja bila je jedna od najopasnijih skupina u Hrvatskoj 1948. Provaljivala je u zadruge, a poznato je da su orobili zadrugu u Medakoviću pokraj Gračaca i 1946. zadrugu u Erveniku. Na Velebitu na Prezidu su 1946., u suradnji s križarima Nikole Krpana Vranzele, dočekali u zasjedi kamion Jugoslavenske armije i ubili "oko" 12 vojnika. Ubili su i nekoliko komunističkih aktivista, a u svibnju 1948. na cesti Bilišane-Žegar napali su kamion i ubili udbaša iz Benkovca. Udba je utemeljila posebnu ekipu sa zadaćom da se obračuna s ovom opasnom skupinom i u prosincu 1948. ova je skupina udbaša likvidirala Vugonju.⁴¹

Nakon rasula četničkih jedinica u Kninu i Gračacu nastale su manje skupine, koje nisu bile vojno aktivne. Takva je bila skupina 14 s pripadnika rodом iz Đekića Glavice pokraj Gračaca, koji su se predali u jesen 1945., ali i skupina

³⁸ HDA, Banditizam - Slavonski Brod.

³⁹ HDA, Banditizam - Virovitica: HDA, CK SKH, VK, k. 135, Izvještaj OZN-e za Hrvatsku, 13. 6. 1946.

⁴⁰ HDA, Banditizam - Karlovac; HDA, OZN-a za Hrvatsku, 30, k. 22, Izvještaj oponomoćenika OZN-e za kotar Vojnić, 21. 12. 1945.; HDA, CK SKH, inv. br. 2299, Izvještaj OK KPH Karlovac, 11. 10. 1946.

⁴¹ HDA, Pregled neprijateljske aktivnosti 1948.; HDA, Banditizam - Šibenik; HDA, Banditizam - Zadar; HDA, Banditizam - Gospić; HDA, CK SKH, VK, k. 135, Izvještaj OZN-e za Hrvatsku, 5. 2. 1946.; *Pali nepobedeni*, 350.

Gračačko-Dojička, koja se kretala po Velebitu. Eksplozijom topovske granate prigodom isprobavanja topa u nekoj zemunici 1945. stradao je dio skupine, a preživjeli ranjenici su se predali.⁴²

Iako je na području Dalmacije djelovao veliki broj četničkih skupina, veći dio njih nije imao značajniji vojnički značaj i nije ugrožavao partizanski pokret ili, kasnije, komunističku vlast. Takve skupine su se kretale na području Obrovca, napose Žegara, Krupe i Golubića, a katkad su prelazile u Liku. Njihovo djelovanje svodilo se na nabavu hrane za preživljavanje.⁴³ Slične skupine djelovale su na području Bukovice i Ravnih kotara, npr. skupina Milorada Stegnjajića, glavnog organizatora četničkih jedinica i zapovjednika "leteće" četničke brigade u Kuli Atlagića. Sa svojih osam suboraca djelovao je oko sela Kula Atlagić izvodeći samo "ekonomske akcije". Nakon Stegnjajićeve likvidacije, ostali su se održali uz minimalnu aktivnost.⁴⁴ Slične su bile skupina Medviđa – Bjelina i Boška Švonje Čiče, koji nisu izveli nijednu značajniju akciju. Većina se predala tijekom 1945. i 1946., a nekoliko ih je bilo likvidirano.

Nešto aktivniji su bila dvojica četnika Gligorije Ćoso i Dušan Gulić, koji su djelovali na području između Benkovca i Zadra. Iako su bili samo dvojica, upadali su u kuće aktivista, orobljavali ih i zastrašivali, a neke su pretukli i ubili. Pisali su i raspačavali letke. Imali su brojnu suradničku mrežu u selima Smoković, Smilčić, Biljane i Zapužane. Obojica su likvidirani, vjerojatno potkraj 1945.⁴⁵

Na području Drniša, Knina i Sinja posebnu pokretljivost pokazivala je skupina Jovana Mijakovca, četnika iz Markovca pokraj Knina. Imala je 17 članova, a povremeno im se pridruživala skupina iz Štikova s 10 ljudi. Kretali su se po Dinari i Kozjaku. Mijakovac se držao vođom svih četničkih gerilaca u dolini Kosovo. Potkraj 1945. ili početkom 1946. ubijen je iz zasjede. Nije poznat njegov odnos sa Savom Simićem iz Orlića pokraj Knina, koji se isto tako držao vođom četničke gerile na Dinari, a koji je ubijen u studenome 1945. U 1945. godini spomena je vrijedno još nekoliko skupina. Među njima je bila neimenovana skupina na Kozjaku s 19 pripadnika i skupina Đure Škarića iz Vrbnika pokraj Knina. Skupinu na Promini od sedam pripadnika vodio je Rade Udovčić iz Ramljana pokraj Knina. Isticao se u otimanju stoke seljacima. Ubijen je 1947. Skupina Milana Kurbalije, četnika iz Strmice pokraj Knina, kretala se u okolici Kosova pokraj Knina. Vjerovali su u iskrcavanje zapadnih saveznika na hrvatsku obalu, pa su se zalagali za koncentraciju svih četničkih trupa na tom području. Održavali su veze sa skupinom Đure Marića Đoke i bosanskim četnicima. Spomenut ću i skupinu Ilije Škrbića, koja je djelovala u Cetinskoj krajini, skupinu iz Cetine pokraj Knina, koja je djelovala na području Vrlike, kao i skupinu Tome Knežića i Nikole Kričkića, koji su uhvaćeni tek 1948. i 1949.⁴⁶

⁴² HDA, Banditizam - Gospić.

⁴³ HDA, Banditizam - Zadar.

⁴⁴ HDA, Banditizam - Zadar; F. JELIĆ BUTIĆ, *Četnici u Hrvatskoj*, n. dj., 223., 227.

⁴⁵ HDA, Banditizam - Zadar.

⁴⁶ HDA, OZN-a za Hrvatsku, 30, k. 36, Izvještaj opunomoćstva OZN-e kninskog područja, 4. 2. 1945.; HDA, Banditizam - Šibenik; HDA, Banditizam - Split; Letak *Slobodne Srpske planine*,

Najviše briga komunističkim vlastima zadavao je Đuro Šumonja Đuđo, pravim imenom Đuro Šušnjar. Djelovao je na području Velike i Male Kapele, u Plašćanskoj i Gackoj dolini oko Ogulina i Otočca, najviše oko Brinja, Glibodola, Latina, Ličke Jesenice, Međedžaka, Modruša, Plaškog, Sabljaka i Vulića. Nekadašnji partizan i zapovjednik Plašćanskog odreda dezertirao je u svibnju 1944., zajedno sa štabom odreda i dijelom boraca k četnicima, koji su bili povezani s Nijemcima. Zapravo se od 100 boraca uskoro vratilo njih 66, a oni koji su ostali s četnicima inzistirali su na imenu Jugoslavenski dobrovoljački odredi. Pred sam kraj rata Šumonja se odvaja s nekoliko najistaknutijih boraca, od kojih su četvorica bili bivši časnici NOV-a. Skupina je imala sedam pripadnika, a podržavalo ju je 16 suradnika.⁴⁷ Šumonja je imao veliki ugled među Srbima, napose na širem području Karlovca i Like, najviše oko Plaškoga i Gacke doline. Komunistička vlast je u listopadu 1946. odlučila da će se provesti "protjerivanje familija četničke grupe Šušnjara", da bi smanjili njegov utjecaj. Posebno je zabrinjavalo raspirivanje mržnje prema Hrvatima i pomirljivost priličnog broja komunističkih aktivista na Kordunu prema Šumonji. Ubrzo je u okolici Plaškog uhićeno 19 ljudi, a "familije četnika ove grupe preselili smo iz Plaškog u kotar Vrginmost".⁴⁸ Počinili su nekoliko ubojstava, napada na aktiviste i pljački. Još u jesen 1944. napali su partizansko zapovjedništvo mjesta Plaški, a u kolovozu 1945. tamošnju željezničku postaju. Potkraj 1945. u selu Glibodol ubili su dvojicu odbornika. Prepade su izvršili 1945. i 1946. na cesti Plaški-Blata, Ogulin-Brinje, Latinu, Međedžaku, Sabljakima i Vulićima pokraj Plaškog.⁴⁹ Tek na Novu godinu 1948. Šumonja je zajedno s dvojicom svojih drugova likvidiran u Veri Plašćanskoj pokraj Plaškog.⁵⁰

Na području Korduna kretale su se manje skupine koje nisu imale nikakav vojni značaj, niti su izvršile značajniju akciju. Takve skupine, koje je Udba pratila, primijećene su u okolici Vojnića, Vrginmosta i Topuskog.⁵¹ Jedna skupina, ako se uopće može tretirati kao gerilska skupina, imala je u Karlovcu devet suradnika.⁵²

15. 8. 1945. Kopija iz Arhiva SUP-a Hrvatske, Građa okupatora i kvilinga, u posjedu autora; *Pali nepobedeni*, 284.

⁴⁷ F. JELIĆ BUTIĆ, n. dj., 233.; HDA, 1. savjetovanje OZN-e za Hrvatsku, 1945.; HDA, Banditizam - Ogulin.

⁴⁸ HDA, CK SKH, inv. br. 2299, Izvještaj OK KPH Karlovac, 11. 10. 1946.; isto, inv. br. 2343, Izvještaj OK KPH Karlovac, 6. 3. 1947.; isto, inv. br. 2334, Izvještaj OK KPH Karlovac, 7. 2. 1947.; HDA, Banditizam - Ogulin; HDA, Teze za politički referat; HDA, Naoružane bande i jataci 1948.

⁴⁹ HDA, CK SKH, inv. br. 2334, Izvještaj OK KPH Karlovac, 7. 2. 1947.; HDA, Banditizam 1945.-1948., 17. 7. 1948.; HDA, CK SKH, VK, k. 134, Izvještaj MUP-a NRH, 5. 9. 1946.

⁵⁰ HDA, Banditizam 1945.-1948., 17. 7. 1948.; HDA, Banditizam u Hrvatskoj od 1945.-1947.; HDA, CK SKH, inv. br. 2334, Izvještaj OK KPH Karlovac, 7. 2. 1947.; HDA, Banditizam - Ogulin; HDA, Banditizam 1945.-1948., 17. 7. 1948.

⁵¹ HDA, Banditizam u Hrvatskoj od 1945.-1947.; HDA, OZN-a za Hrvatsku, 30, k. 22, Izvještaj opunomoćenika OZN-e za kotar Vojnić, 21. 12. 1945.; HDA, CK SKH, inv. br. 2299, Izvještaj OK KPH Karlovac, 11. 10. 1946.; HDA, Banditizam - Karlovac; *Pali nepobedeni*, n. dj., 318.

⁵² HDA, JT SRH, 421, k. 112, Odjeljenje bezbjednosti, 19. 1. 1948.

Na području Daruvara djelovala je "ilegalna pljačkaška skupina" od 18 uglavnom demobiliziranih partizana iz Doljana, Ivanova Polja i Gornjeg Obriježa. Živjeli su legalno, a noću su pljačkali kuće po selima oko Daruvara i Pakraca. Osim pljački izvršili su nekoliko napada i ubojstava, najvjerojatnije motivirani srpskim šovinizmom, na području Badljevine, Brestovačkih Brda, Imsovaca, Miljanovca i Trojeglave. Skupina je likvidirana u travnju 1946.⁵³

Premalo je podataka o skupini Jove Mirkovića, demobiliziranog poručnika Jugoslavenske armije iz Pušine pokraj Orahovice, da bismo je sa sigurnošću mogli svrstati u jednu od naznačenih grupa u uvodu. Imala je sedam pripadnika, uglavnom bivših boraca NOV-a. Živjeli su u svojim kućama, a planirali su noću pod maskom križara provaljivati u zadruge i napadati Hrvate. Otkriveni su 1946. i osuđeni na zatvorske kazne. Skupina Bože Berića se u jesen 1947. iz Bosne prebacila na obronke Psunja. Zabunkerirani opskrbljivali su se s pomoću suradnika okupljenih u "starim četničkim odborima". Uspostavili su vezu s policajcima iz zatvora Stara Gradiška, od kojih su "šestoricu organizirali za odlazak u četnike". Kada su u proljeće 1948. otkriveni, ubijena su trojica pripadnika, a prema svemu sudeći smaknuti su i neki njihovi jataci. Oni koji su uspjeli pobjeći u Bosnu, tamo su bili likvidirani.⁵⁴

I skupina pod vodstvom dvaju bivših partizanskih časnika Milenka Gavrića, iz Dobrovića pokraj Podravske Slatine, i Miloša Mandića Zele, iz Donje Pištane pokraj Orahovice, nakon što su se odvojili od Đoke Miočevića Šubare, spada u kategoriju bivših partizana koji su se odmetnuli od vlasti. Osnovani su 1949. skupinu demobiliziranih boraca srpske nacionalnosti s ciljem da se izbore za povratak kralja. Imala je pet pripadnika, koji su se kretali na području Orahovice, po selima Bare, Kokočak, Krasković, Obradovci, Prekoračani, Pušina, Rajino Polje i Suha Mlaka, ali i Podravske Slatine, po selima Dobrović, Lisičine, Popovac i Smude. Provaljivali su u zadruge, razoružavali šumske milicionare i "počeli" s "ubistvima pojedinih Hrvata" na području Orahovice, posebno pokraj Kokočaka i Pušine, u Slavanskim Barama i Suhoj Mlaki, a u Lisičinama, Popovcu i Smudama pokraj Podravske Slatine. Skupina je razbijena u rujnu 1949.⁵⁵

Protukomunističke jugonacionalističke skupine

Za razliku od četničkih skupina protukomunističke jugonacionalističke skupine nisu iskazivale velikosrpstvo i protuhrvatski šovinizam ili barem nema podataka o tome. Najkraće rečeno te su skupine iskazivale lojalnost nekadašnjem poretku koji je srušen revolucionarnom borbom, a da pri tome nisu bili presudni povratak srpske dinastije ili srpski interesi, nego jugoslavenska država i protukomunizam. Najprikladniji naziv za njih je

⁵³ HDA, Banditizam – Daruvar; *Glas Slavonije*, glasilo Narodne fronte za Slavoniju, Osijek, 5. 7. 1946., Ubijeni pljačkaši.

⁵⁴ HDA, Banditizam – Našice; HDA, Pregled neprijateljske aktivnosti 1948.

⁵⁵ HDA, Banditizam - Našice; HDA, Banditizam - Virovitica.; HDA, JT SRH, 421, k. 5, JT okruga Osijek, 2. 9.-10. 9. 1949.; 11.-19. 9. 1949.; 20. 9.-13. 10. 1949.

protukomunističke jugonacionalističke skupine, a među njima bilo je i Hrvata.

Skupina Martina Šajnovića, bivšeg borca NOV-a iz Gibine u Sloveniji, osnovana je 1945. na području Ljutomera i Murske Sobote.⁵⁶ Osim u Sloveniji, djelovala je i u Hrvatskoj, i to u brdovitim predjelima Međimurja. Šajnović je poslije rata postao zapovjednik policijske postaje i čuvar zatvora u Ljutomeru. Pripadao je, kako je to Udba ustvrdila, skupini koja se tek potkraj rata priključila partizanima na području Ljutomera. S obzirom na to da je pobjednicima tada nedostajalo osposobljenih kadrova, čak se pet članova njegove skupine zaposlilo u policiji. Među njima su neki bili iz Hrvatske. U srpnju 1947. zajedno su se s nekim zatvorenicima povukli u ilegalu. Bili su podijeljeni u nekoliko skupina.

Među suradnicima su bili i Hrvati iz Raskrižja u Sloveniji te Štrigove i Grabrovnika u Hrvatskoj, a osnovali su i križarske organizacije na području Čestijanca, Grabrovnika, Hlapičine, Jalšovca, Lopatinca, Martina na Muri, Murskog Središća, Peklenice, Stanetinca, Štrigove i u drugim selima čakovačkog kotara. Predstavljali su se kao narodna križarska vojska koja želi uništiti komunizam. Bili su projugoslavenski i protukomunistički opredijeljeni. Podržavali su ih seljaci, preopterećeni s velikim obvezama koje "nisu mogli podmirivati". Skupina je provalila u zadruge u Štrigovi, Lopatincu i Martinu na Muri. U Sloveniji, u selima Črenšovec i Hotiza nedaleko od Ljutomera i Murske Sobote, provaljivali su u trgovačke radnje i napadali policijske postaje. U 1946. i 1947. imali su nekoliko sukoba s jedinicama KNOJ-a u Sloveniji i Hrvatskoj. Šajnović se uspio s nekoliko suboraca prebaciti u Austriju, od kuda su se s pomoću američke obavještajne službe Counter Intelligence Corps (CIC) od 1947. do kraja 1950. ubacivali u Jugoslaviju i u Hrvatsku. Prikupljali su podatke o vojnim i civilnim zračnim lukama, a 1949. dva puta su se sukobili s policijom u Jalšovcu i ubili jednog policajca. S hrvatske strane sa skupinom je bilo povezano 36 osoba, a vlast je poduzimala drastične metode u obračunu s njima.⁵⁷

Moguće je da je i skupina Franca Markoje iz Renkovcev pokraj Turnišča u Prekmurju u Sloveniji, koja se povremeno ubacivala u Hrvatsku, među svojim članovima imala i Hrvate. Imala je od 10 do 13 članova, koji su pod nazivom Vojska Krista kralja izveli nekoliko akcija u Međimurju.⁵⁸

Na području Dubrovnika značajnija je skupina braće Pupića, Nikole i Tripe Pupića, koja je nastala 1945. Podaci ne omogućuju sigurno određivanje njihove političke opredijeljenosti, pa ju je možda trebalo prikazati u sljedećem poglavlju. Poznato je da su se zbog velikog pritiska vlasti u Hercegovini preba-

⁵⁶ U dokumentima Udbe pojavljuje se i kao Šajnović, a u slovenskoj literaturi kao Šajnič. Vidi: Zdenko ZAVADLAV, *Križarji. Matjaževa vojska na Slovenskem. Po zapiskih iz dnevnika marioskega oznovca leta 1946*, Ljubljana 1994., 106.

⁵⁷ HDA, Banditizam – Čakovec; HDA, CK SKH, Izvještaj KK KPH Mursko Središće, 16. 1. 1948.; isto, inv. br. 2357, Izvještaj OK KPH Varaždin, 22. 3. 1947.; *Croatia Press*, 1. 7. 1947.; Đ. REBIĆ, n. dj., 121.

⁵⁸ Đ. REBIĆ, n. dj., 121.

cili u pogranična naselja dubrovačkoga područja. Skupina je imala četiri pripadnika, među kojima su bili i bivši borci NOV-a. Svi su bili Srbi, ali su njihovi jataci u Hrvatskoj bili Hrvati. Počinju djelovati 1947., kada su izvršili provale i ubojstva u Humu, Mokošici, Orašcu, Osojniku, Rijeci Dubrovačkoj i Šumetu. Kraj mjesta Šumet, na granici s Hercegovinom, 1. svibnja 1947. demontirali su prugu zbog čega je lokomotiva iskočila iz tračnica. Istog mjeseca napali su i zapalili jedan kamion u blizini mjesta Hum. Napali su i policijsku postaju u Orašcu, ali žrtava nije bilo. Skupina je razbijena početkom 1948.⁵⁹

Skupina Ilije Vranješa Bugara, "jugonacionalista" iz Cetine pokraj Knina, koji je ratovao i pobjegao s četnicima, osnovana je u drugom dijelu 1947. Tada se Vranješ nakon repatrijacije iz Italije odmetnuo. Skupina od pet pripadnika kretala se na području Knina i Sinja. Djelovali su, kako je to Udba procijenila, na temelju "ideologije jugonacionalizma". Pokušavali su stvoriti ilegalnu organizaciju pod nazivom Bratstvo i jedinstvo Srba i Hrvata. Provaljivali su u poljoprivredne zadruge. Skupina je uništena pogibijom Ilije Vranješa u prosincu 1947. u Civljanima, za vrijeme provale u zadrugu.⁶⁰

Jovan Glamočlija, bivši žandar iz Velikog Graca pokraj Gline i sudski činovnik u Novoj Gradiški, i Dušan Miljević, prvoborac iz 1941., organizirali su Banovinsku bunu ili Glinski slučaj. Iako je uzročno, vremenski i teritorijalno vezana uz Cazinsku bunu, pa bi je zbog toga mogao uvrstiti u sljedeće pogavlje, bio je to odvojen pokušaj pobune u Banovini, preciznije na području Gline i Petrinje, ali s jasnijim političkim ciljevima. Njezini korijeni sežu u 1947., kad je postojala u Velikom Gracu, Trnovi i Žirovcu, prema mišljenju Udbe, "četničko-teroristička organizacija". Okupljala je oko 40 ljudi s područja Gline, Kostajnice i Petrinje, iz sela Borovita, Buzeta, Dabrnja, Dodoše, Drenovac Banski, Grabovac, Hrastovica, Jabukovac, Klasnić, Kraljevčani, Mačkovo Selo, Majske Poljane, Majski Trtnik, Mali Gradac, Martinoviće, Miočinoviće, Petrinja, Ravno Rašće, Šušnjari, Trnovac, Veliki Gradac, Vlahović. U vodstvu je bilo prvoboraca, časnika, pričuvnih časnika, nekoliko policajaca, bivših žandara i 11 članova KP-a. Svi pobunjenici bili su Srbi, osim jednog Hrvata, i to bivšeg časnika vojske Kraljevine Jugoslavije.

Ciljevi pobune bili su rušenje komunističkog režima, uvođenje demokratskog uređnja "kao u SAD" i povratak kralja. Pripreme su počele u siječnju 1950., a planirana za svibanj 1950. Namjeravali su zauzeti Glinu i Petrinju. Dušan Miljević predlagao je da se pobuna vodi "pod parolom četništva", a Jovan Glamočlija, "začetnik i glavni organizator" pobune, inzistirao je da se naglašava borba protiv komunističkog poretka i za demokraciju američkog tipa. Bili su povezani s Bogdanom Hercegovcem, bivšim zastupnikom Jugoslavenske nacionalne stranke i Jugoslavenske radikalne zajednice iz Gline, koji je živio u Beogradu. Organizacija se raspala i prije početka pobune, kad je Stevan Drekić, jedan od vođa, osuđen zbog gospodarske sabotaže, a uskoro u travnju 1950. uhićen je i Glamočlija. Do lipnja je otkriveno 69 aktivnih sudionika, zajedno s ostalima oko 100 ljudi s glinskog i s petrinjskog područja. Prigodom hvatanja

⁵⁹ HDA, Banditizam - Dubrovnik.

⁶⁰ HDA, Banditizam - Split.

ubijeno je šestero pripadnika. Većina su bili osuđeni na zatvorske kazne, među njima Hercegovac na 16 godina, a Glamočlija i Miljević na smrt.⁶¹

Skupina Zvonka Borovčaka i Rudolfa Halambeka djelovala je oko Šušnjeva Sela na području Ogulina, samostalno ili kao dio skupine pod imenom Jurišni odred Zmajevac. Kasnije im se pridružio Jovan Ciglanić, koji se krio u Zagrebu nakon što je u Beogradu pronevjerio državni i sindikalni novac. Predstavljao se kao general i načelnik štaba takozvanog Nacionalnog antikomunističkog pokreta i Nacionalnog vijeća Jugoslavije. U Zagrebu se nastojao povezati s američkim i talijanskim konzulatom. Skupina je nastala najvjerojatnije 1950. kad je i bila uništena. Poznato je samo to da su napadali policijske postaje, jedan kamion s vojnicima i policajcima, provaljivali u zadruge i u "jedan mjesni odbor". Osuđeni su na zatvorske kazne, a Ciglanić na smrt, ali mu je kazna kao "psihijatrijskom slučaju" ublažena na 20 godina zatvora.⁶²

Pobune protiv agrarnih mjera komunističkih vlasti

U uvodnim dijelovima ovoga rada upozorio sam na teškoće pri utvrđivanju vjerodostojnosti dokumenata, napose onih iz fondova SDS-a. Primjeri iz ovog poglavlja najbolje će pokazati da je u ovom trenutku nemoguće sa sigurnošću utvrditi jesu li optužbe da su mnoge srpske skupine u Hrvatskoj bile četničke ili barem jugonacionalističke uvijek opravdane, a napose se to ne može utvrditi za one koji su predvodili otpor protiv prisilnog otkupa i drugih agrarnih mjera komunističkih vlasti. Možda je i ovdje riječ samo o pokušaju vlasti, slično kao u slučaju protukomunističkih Hrvata optuženih za ustaštvo, da se što učinkovitije i bezbolnije riješi svih nezadovoljnika ili potencijalnih suparnika. Iako ostaje otvoreno pitanje, je li ili nije i u socijalno motiviranim oružanim pobunama među Srbima bio prisutan utjecaj četništva i monarhizma te protukomunizam, na čemu je gotovo uvijek inzistirala Udba i tužiteljstvo, ipak i sudionike socijalnih gibanja srpskih seljaka prikazujem u ovom članku koji se bavi srpskim ili jugonacionalističkim protukomunističkim oružanim otporom. Ponovno naglašavam da se u Udbinim dokumentima gotovo u pravilu svi Srbi, bivši partizani i članovi KP, sudionici seljačkih pobuna, optužuju da su četnici ili barem monarhisti, a ponekad da su i protuhrvatski raspoloženi. Uz to, važno je napomenuti da je vrlo malo Hrvata sudjelovalo u seljačkim pobunama, kao i to da se u nijednom takvom slučaju u Udbinim dokumentima ne spominju hrvatski šovinizam ili ustaštvo, uobičajene oznake za protivnike hrvatske nacionalnosti.

Za Đoku Mioljevića Šubaru, borca NOV-a i člana KP-a od 1942., iz Bobote pokraj Vukovara, teško je odrediti pravu političku orijentaciju, a tome teško mogu pripomoći tvrdnje Udbe da su on i njegovih pet suradnika "nastupali

⁶¹ Vera KRŽIŠNIK BUKIĆ, *Cazinska buna 1950*, Sarajevo 1991. (ponovljeno izdanje: Ljubljana, 1993.), 231-235; Darko BEKIĆ, *Jugoslavija u hladnom ratu. Odnosi s velikim silama 1949-1955.*, Zagreb 1988., 44; HDA, JT SRH, 421, k. 2., Bilten JT oblasti Karlovac, 9. 6. 1950.; HDA, Banditizam - Sisak.

⁶² HDA, JT SRH, 421, k. 3, JT za oblast Zagreb, Bilten 27., 6.-15. 6., 1950.; isto, Bilten 43., 1.-5. 12. 1950.

kao Staljinovci” i širili glasine da će uskoro doći Britanci i Amerikanci. Po svemu sudeći riječ je o socijalnim razlozima pobune, napose protiv seljačkih radnih zadruga. Mioljević se odmetnuo u lipnju 1949. kada je ubio predsjednika seljačke radne zadruge, pozivajući na “ustanak radnika i seljaka”. Sa svojim suradnicima kretao se na području Đakova, Našica, Orahovice, Osijeka, Podravske Slatine i Vukovara. Dolazili su u sela Babjak, Bela Loza, Bobota, Duzluk, Gornja Motičina, Gradac, Kokočak, Krajna, Ličani, Ostrošinci, Paučje, Popovac, Razbojište, Rozmajerovac, Slatinik i Vukojevci. Iste godine izvršili su nekoliko ubojstava, provala i napada na aktiviste u Slatiniku pokraj Đakova, na području Orahovice, u Boboti pokraj Vukovara te Babjaku i Krajni pokraj Našica, u Gornjoj Motičini i Beloj Lozi pokraj Našica, te u selu Popovac pokraj Podravske Slatine. Nakon međusobnog sukoba, Šubara je sa sinom emigrirao u Mađarsku.⁶³

Milan Grbić, borac NOV-a iz Ratkovca pokraj Okučana, odmetnuo se nakon što je u kolovozu 1949. u Šagovini pokraj Nove Gradiške ubio jednog člana KP-a. Predvodio je “četnički nastrojene” seljake prijeteći otkupnoj komisiji u Šnjegaviću pokraj Slavonske Požege da su pljačkaši, a da je on za Staljina i kralja Petra te protiv Tita. Deklarirao se kao pristaša velikosrpstva. Djelovao je na području Okučana, Ratkovca i Smrtića uz potporu 40 suradnika. Provaljivao je u seljačke zadruge i palio ih, prijetio zadružnim aktivistima u Ratkovcu, Smrtiću, Bodegrajima. U selu Kosovac pokraj Okučana u listopadu 1949. ubio je jednog policajca. Uхваćen je u studenome 1949. i osuđen na smrt.⁶⁴

Skupina Joce Musića iz Ruševca pokraj Slavonske Požege se, prema svemu sudeći, udružila motivirana socijalno-gospodarskim razlozima. Njezinih sedam pripadnika, koji su živjeli legalno u svojim kućama, nastojali su spriječiti otkup poljoprivrednih proizvoda i osnivanje seljačkih radnih zadruga. Sudeći prema optužnici naoružali su se, podmetnuli požare u skladištu žita seljačke radne zadruge u Soboštini i u vagonu sijena na postaji Kamensko, a ubili su i predsjednika “svoga mjesnog NO”, vjerojatno u Ruševcu. Uхваćeni su i u studenome 1949. osuđeni na smrtnu i zatvorsku kaznu.⁶⁵

Skupina Gaje Besedića, demobiliziranog satnika Jugoslavenske armije iz Radoišća pokraj Zeline nastala je 1946. Imala je 4 ili 5 članova, koji su djelovali na kalničko-bilogorskom terenu, točnije na području koprivničkog, križevačkog, vrbovečkog i zelinskog kotara. Bili su protiv komunističke vlasti i za povratak kralja Petra i četnika iz Italije, a nagovarali su seljake da podignu ustanak, provaljuju u zadruge, ali i da ubijaju komuniste i ostale aktiviste. Provalili su u zadruge u Ledini i Preseki pokraj Vrbovca, Novom

⁶³ HDA, Banditizam - Našice; HDA, Banditizam - Vinkovci; HDA, CK SKH, inv. br. 1021, Izvještaj KK KPH Podravska Slatina, 5. 9. 1949.; HDA, JT SRH, 421, k. 5, JT okruga Osijek, 1. 11.-25. 11. 1949.; Katarina SPEHNJAK, “Seljački otpor politici obveznog otkupa u Hrvatskoj 1949. godine”, *Časopis za suvremenu povijest*, Zagreb, 1995., 2., 209-232, 225-227; Ivo BANAC, *Sa Staljinom protiv Tita. Informbirovski rascjep u jugoslavenskom komunističkom pokretu*, Zagreb 1990., 222-224.

⁶⁴ HDA, JT SRH, 421, k. 5, JT okruga Osijek, 1. 11.-25. 11. 1949.; HDA, Banditizam - Nova Gradiška; *Pali nepobedeni*, 380.

⁶⁵ *Vjesnik*, 25. 7. 1945., Izrečena je osuda četničkoj terorističkoj organizaciji iz Dalja.

Mjestu i Polonji pokraj Zeline. Ubili su suradnika Udbe iz Krušljevca pokraj Vrbovca, a jednom udbašu iz Hudova i članu kotarskog odbora Vrbovec, koji je sudjelovao u potjerama za njima, premlatili su majku. Skupina je uništena početkom 1947. godine, a Besedić ubijen na području Zeline.⁶⁶

Skupina Tome Drka, demobiliziranog kapetana Jugoslavenske armije i isključenog člana KP-a iz Rijeke Koprivničke pokraj Koprivnice, nastala je 1949. Imala je pet članova, Hrvata i Srba koji su nezadovoljni agrarnom politikom namjeravali podići ustanak na Kalniku. Nakon što su krenuli u šumu u listopadu 1949., ubrzo su se vratili kući namjeravajući se bolje organizirati i uključiti više ljudi. Međutim, bili su uhićeni i osuđeni na zatvorske kazne.⁶⁷

Skupina Paje Oliverića Pavlova počela je djelovati 1946.⁶⁸ Bili su iz okolice Benkovca, među njima je bilo Hrvata i Srba. Ostaje otvoreno pitanje je li riječ o skupini koja je davala otpor agrarnim mjerama vlasti ili je riječ o četnicima. Bili su povezani s Vojinom Višićem, članom kotarskog odbora Narodne fronte za Benkovac. "Jedanput" su upali u "selo", najvjerojatnije u Benkovac, i to za vrijeme sastanka članova Narodnog odbora koje su pokušali pridobiti na svoju stranu. Provodili su "teror" i nekoliko puta pokušavali počiniti ubojstva i sabotaze, "pljačku", i to "naročito zadruga". Pucali su po Benkovcu da prestraše narod i provalili su selo Paljuv. Nakon što su uhvaćeni, trojica su u Benkovcu osuđeni na smrt, a u Zadru 13 je jataka osuđeno na kaznu zatvora.⁶⁹

Vaso Bijelić, policajac iz Gornjeg Sjeničaka pokraj Karlovca, službi u Bučici pokraj Gline, kao bivši partizan nakon rata je počeo "harangirati" protiv vlasti zbog "obaveza koje je tada narod morao predavati". U svibnju 1949. otvoreno je istupio protiv obveznog otkupa, govoreći da komuniste treba poubijati i dignuti oružani ustanak. Dana 12. lipnja 1949. okupio je 18 nezadovoljnika na području Vrginmosta. Svi su bili Srbi. Prema tvrdnjama Udbe, terorizirali su ljude i prijetili ubojstvima, oduzimali im obuću, odjeću i oružje. Akcijom organa vlasti već 17. lipnja 1949. skupina je raspršena. Ubijena su četvorica pripadnika, a Bijelić je uhvaćen i osuđen na smrt. Ostali su osuđeni na zatvorske kazne.⁷⁰

Manji odjek u Hrvatskoj imala je Cazinska buna u svibnju 1950., koja je pokrenuta uglavnom zbog nezadovoljstva socijalnim stanjem stanovništva u cazinskom i velikokladuškom kotaru u Cazinskoj krajini u Bosni i graničnim dijelovima Hrvatske. Odlučujući povod pobuni bio je prisilni otkup, dakle borba protiv komunističkih mjera na selu. Primjese velikosrpstva, sudeći

⁶⁶ HDA, Banditizam - Križevci; HDA, Banditizam - Koprivnica; HDA, CK SKH, VK, k. 134, Izvještaj o radu na suzbijanju banditizma na okruzima Brod, Bjelovar i Zagreb.

⁶⁷ HDA, Banditizam - Koprivnica.

⁶⁸ Skupinu sam nazvao prema prvooptuženome.

⁶⁹ *Slobodna Dalmacija*, 8. X. 1947., U Benkovcu su osuđena na smrt tri bandita koji su vršili razne zločine u cilju ometanja mirne izgradnje našeg naroda. 13 jataka osuđeno je u Zadru na kaznu zatvora i prisilnim radom.

⁷⁰ HDA, Banditizam - Karlovac; HDA, RSUP SRH, SDS, 015-13, Bijelić Vaso; HDA, JT SRH, 421, k. 2., Bilten JT oblasti Karlovac, 14. 6. 1949.; isto, JT SRH, k. 2., Bilten JT oblasti Karlovac, 30. 6. 1949.; isto, JT SRH, k. 2., Bilten JT oblasti Karlovac, 7. 1949.

prema dokumentima, odmah u začetku priprema organizatori su potisnuli, iako se spominjala zakletva kralju. Središnja osoba bune u Cazinskoj krajini bio je Milan Božić. Većina sudionika bili su muslimani, ali organizatori pobune bili su Srbi. Unatoč stvarnim uzrocima u optužbi se inzistiralo na tome da su njezini politički ciljevi bili rušenje komunizma te obnova monarhije i kapitalističkog društvenog uređenja. Zato je vlast pobunjenike obilježila kao "kulačko-četničke" i "zelenokadrovske" elemente. Kasnija svjedočenja poriču njihovu povezanost s četništvom i kraljem. Isto tako nema dokaza o vezi s informbirovcima, što je u istrazi izričito negirao i jedan od vođa. Pobunjenicima su bili uzor SAD, a ne SSSR. Jedina veća akcija bosanskog dijela pobune bilo je zauzeće policijske postaje u Tršću, na samoj granici Bosne i Hercegovine i Hrvatske. Izvedene su i provale u zadruga u Liskovcu, Pjanićima, Ćoralićima, Šturliću i Tršću, u trgovačko skladište i poštu u Tršću, u žitno skladište u Ćoralićima, te paljenje arhive mjesnog odbora u Liskovcu. Glavni cilj, napad na Cazin, propao je odmah nakon vatrenog odgovora policije, prije nego što su vojne jedinice nagnule iz Bihaća i Banje Luke. U borbi nitko nije poginuo, ali je Udba imala naredbu da neke ustanike prigodom hvatanja ubije.

Mile Devrnja, nositelj Partizanske spomenice 1941. iz Koranskog Luga pokraj Slunja, predvodio je hrvatski dio bune, u kojem je sudjelovalo oko 60 ljudi. No, uz pomoć oko 20 ljudi iz Bosne, aktivnije je sudjelovalo tek njih 21, uglavnom Srba i nekoliko Hrvata. Potporu su dali mještani iz Bogovolje, Furjana, Kordunskog Ljeskovca, Kruškovače, Mašvine i okolnih manjih sela u slunjskom području. Planirali su napad na policijske postaje u Lađevcu, Rakovici i Drežniku, a možda i Primišlju. Pobuna je počela na Jurjevo 6. svibnja 1950. istodobno u cazinskom i velikokladuškom kotaru u Bosni i Hercegovini te u slunjskom kotaru u Hrvatskoj. Pobunjenici su provalili u poljoprivrednu zadrugu u Furjanu i zapalila arhivu tamošnjeg mjesnog odbora i arhivu pomoćne pošte u istom mjestu. Prekinuli su telefonske veze Rakovica-Slunj. Napali su i razoružali dvojicu mještana u Furjanu i šumskog policajca u Lipovcu. Napali su kuću zapovjednika postaje policije u Rakovici i policijsku postaju. Nakon što su policajci uzvratili na napad, povukli su se. S obzirom na to da je glavni dio pobune u Bosni odmah skršen, pobunjenici u Hrvatskoj skrivali su se do 26. svibnja 1950., do kada se dio njih predao, a dio je bio uhvaćen.

Prema službenim podacima iz cazinskog i kladuškog kotara sudjelovalo je 714 ljudi, a iz slunjskog kotara oko 60 ljudi, među kojima je bilo i 20 pridošlih Bošnjaka iz cazinskog područja. Svi pobunjenici bili su seljaci. Među njima su bili: 41 član KPJ-a, 6 kandidata KPJ-a, 37 odbornika i 20 suradnika Udbe. Službeni podaci za nacionalnu strukturu pobunjenika nisu precizni. Navodilo se da je bilo 674 Bošnjaka, 12 Srba i 3 Hrvata. No, samo na slunjskom kotaru bilo je 16 Srba i 5 Hrvata. Pred sud je izvedeno 288 pobunjenika, od toga ih je 17 osuđeno na smrt, a ostali na dugogodišnju robiju. Prema zakonu o prekršajima osuđeno ih je 426. Samo na slunjskom kotaru uhićeno ih je 53, pred Vojni sud postavljeno je 26, a 3 su osuđena na smrt. Prema podacima javnog tužiteljstva oblasti Karlovac na području Hrvatske uhićeno je 49 sudi-

onika i pomagača, od kojih je 27 kažnjeno “administrativnom mjerom” od 10 do 12 mjeseci. Od 21 sudionika i nešto aktivnijih pomagača, Vojni sud iz Zagreba u Slunju je osudio Milu Devrnju i Nikolu Beukovića na smrt, a ostale na zatvorske kazne od 3 do 20 godina. Samo je jedna osoba, čini se, oslobođena svake krivnje.⁷¹

O pobuni u Veljunu podatke donosi D. Bilandžić, koji tvrdi da su seljaci “tih dana”, a riječ je, kao i u slučaju Cazinske bune, o Jurjevu, dakle 6. svibnja 1950., u Veljunu ubili nekoliko policajaca i lokalnih dužnosnika, orobili dućane seljačke zadruge uzvikujući “živio kralj Petar” i “Maček u Zagreb”. Pobunjenici su svladani, a dio koji se sklonio na Petrovu goru pobijen je.⁷² Dokumente o toj pobuni nisam našao.

Zaključak

Između ustaške i četničke gerile postojale su velike razlike u ciljevima borbe, nacionalnom sastavu i u brojnosti pripadnika. Četnici, kao i jugonacionalisti u Hrvatskoj bili su malobrojni u odnosu na križare. Četnici u Hrvatskoj težili su obnovi Jugoslavije sa željom da u njoj prevladavaju srpski nacionalni interesi, što je, dakako, bilo dijametralno suprotno težnjama križara. Jedna od bitnih razlika između četničke i ustaške gerile bila je i ta da je među četničkom gerilom ili pobunjeničkim skupinama, koje je Udba optuživala za četništvo s obzirom na njezin nacionalni sastav, često bilo i bivših partizana, dok slični slučajevi kod križara nisu spomena vrijedni. Četništvo je u svom “čistom” obliku uglavnom suzbijeno do 1946. Povremene akcije protukomunističkih jugonacionalista potkraj 40-ih nisu imale veći utjecaj na stanje u Hrvatskoj. Međutim, u isto vrijeme, potkraj 40-ih, zabilježeno je nekoliko neuspješnih pobuna srpskih seljaka predvođenih demobiliziranim partizanima na području Banovine, Korduna i Slavonije i to vrlo različitih razmjera. Oni su bili nezadovoljni politikom KP-a na selu, napose uvođenjem zadruga, obveznim otkupom i tobožnjim dobrovoljnim radom. Značajka takvih pobuna određena je spontanost, a tek u nekoliko slučajeva riječ je o ozbiljnijim organizacijskim pripremama i dugoročnijim ciljevima njihovih vođa. Te pobune, kako organizirane tako i spontane akcije izazvane agrarnom politikom, u dokumentima Udbe često su popraćene optužbama da je riječ o djelovanju pristaša velikosrpske ideologije i četništva. Osim toga, na područjima gdje su pobune izbijale zabilježeno je i nezadovoljstvo zbog tobožnjeg blagog odnosa komunističkog režima prema onim Hrvatima koji su podržavali NDH, što je ponekad poprimalo opće protuhrvatsko raspoloženje. Dokumenti s takvim ocjenama, uz sve rezerve koje se podrazumijevaju zbog njihove jednostranosti i upitne vjerodostojnosti, ipak istraživaču sugeriraju zaključak da u tim pobunama nije bio zanemariv velikosrpski ili jugonacionalistički politički i nacionalni okvir.

⁷¹ V. KRŽIŠNIK BUKIĆ, n. dj.; HDA, RSUP SRH, SDS, 015-13, Mile Devrnja; HDA, JT SRH, 421, k. 2., Bilten JT oblasti Karlovac, 9. 6. 1950.; HDA, JT SRH, 421, k. 2., Bilten JT oblasti Karlovac, 9. 6. 1950.; HDA, Banditizam – Karlovac.

⁷² Dušan BILANDŽIĆ, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb 1999., 312.

SUMMARY

PRO-YUGOSLAV ANTI-COMMUNIST GUERILLAS IN CROATIA AFTER
THE SECOND WORLD WAR

On the basis of a review of the activities of pro-Yugoslav anti-communist guerilla forces in Croatia at the end of the Second World War in 1945, the author raises awareness of the many problems that present themselves in this type or related types of research. Only sources generated by one party to the conflict are accessible to researchers. In this case, the documents generated by the State Security Services, the DFJ/FNRJ, whose one-sidedness and superficiality impede not only a reconstruction of events, but also an objective evaluation of pro-Yugoslav, chetnik and other anti-communist guerilla groups in Croatia. Regardless of the fact that these groups' numbers and influence declined rapidly, their activities can be traced as late as 1950. During the year following the war they almost totally disappeared, but by the end of the 1940s armed groups, motivated largely by communist measures undertaken in agriculture, had reappeared, and these groups were not devoid of the influence of Great Serbian ideologies. Archival collections of documents of the State Security Services, on which the other bases his work, are held at the Croatian State Archive in Zagreb.

Key words: anticommunist guerillas, Serb chetniks, Croatia 1945-1950